

Ганна Харлан

канд. іст. наук, наук. співроб.
Інститут історії України НАН України
01001, Україна, Київ, вул. Михайла Грушевського, 4
E-mail: annaharlan@ukr.net

РОЛЬ ФРН У РЕАЛІЗАЦІЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ СУСІДСТВА ТА ПРОГРАМИ «СХІДНЕ ПАРТНЕРСТВО» ЄС ЩОДО УКРАЇНИ (2004–2019)

Статтю присвячено дослідженню ролі Федеративної Республіки Німеччина в реалізації Європейської політики сусідства та програми «Східне партнерство» Європейського Союзу щодо України впродовж 2004–2019 рр. Зазначається, що розробка та впровадження Європейської політики сусідства стали реальним поверненням до ідеї «Європи концентричних кіл». Маючи на меті організацію співпраці за багатьма стратегічно важливими для ЄС напрямками, Європейська політика сусідства все ж таки не передбачала перспективи членства для країн, що опинилися поза межами розширення Європейського Союзу 2004 р. Програма «Східне партнерство» стала віддзеркаленням основ Європейської політики сусідства. Від самого початку Київ не мав бажання долучатися до програми «Східне партнерство», оскільки метою зовнішньої політики нашої держави проголошувалося набуття повноправного членства у Європейському Союзі.

Революція Гідності засвідчила прагнення українського суспільства приєднатися до процесу європейської інтеграції всупереч планам про-російських політичних сил, які на той час перебували на чолі нашої держави. Проте подальші дії стали доказом того, що в сучасних умовах позаблоковий статус держави не можна вважати гарантією безпеки. Анексія Криму, яка суперечила всім нормам міжнародного права, а потім проголошення так званих ДНР і ЛНР, відразу привернули увагу світової спільноти. У цих умовах інерційні зовнішньополітичні стратегії ФРН та ЄС виявились неспроможними повною мірою протистояти загрозам, спричиненим розгортанням російсько-українського конфлікту. На нашу думку, саме відсутність чіткої зовнішньополітичної стратегії з боку Європейського Союзу й Федеративної Республіки Німеччина та недооцінка України як стабільного східного кордону Євросоюзу дотепер є неподоланими перешкодами на шляху до успішної реалізації програми

«Східне партнерство». На наш погляд, східноєвропейська політика Німеччини та політична сфера українсько-німецьких відносин у контексті східної політики Європейського Союзу потребують концептуального переосмислення та якісно нового наповнення. Насамперед, у рамках двосторонніх відносин йдеться про німецьку підтримку процесів реформування та подолання корупції в Україні. Саме розбудова партнерських зв'язків з нашою державою повинна стати центральним завданням східноєвропейської політики Федеративної Республіки Німеччина загалом та в межах реалізації програми «Східне партнерство» ЄС зокрема.

Ключові слова: Федеративна Республіка Німеччина, Україна, Європейський Союз, Європейська політика сусідства, «Східне партнерство», Республіка Білорусь, Республіка Молдова

Hanna Kharlan

PhD in History, Researcher
Institute of History of Ukraine
of the National Academy of Sciences of Ukraine
4, Mykhailo Grushevskui Street Kyiv, 01001, Ukraine
E-mail: annaharlan@ukr.net

THE ROLE OF THE FRG IN IMPLEMENTING THE EUROPEAN NEIGHBOURHOOD POLICY AND THE EU EASTERN PARTNERSHIP PROGRAM TOWARDS UKRAINE (2004–2019)

The article covers the peculiarities of the role of the Federal Republic of Germany in implementing the European Neighbourhood Policy and the Eastern Partnership Program of the European Union towards Ukraine during 2004–2019. It is stated that the development and implementation of the European Neighbourhood Policy has become a real reintroduction of the concept of “Europe of concentric circles”. With the aim of organizing cooperation in many strategically important for the EU areas, this initiative did not provide for membership prospects for countries outside the EU's 2004 enlargement. The Eastern Partnership became a reflection of the European Neighbourhood Policy framework. From the very beginning Kyiv had no political will to join this program, since the proclaimed goal of foreign policy of our state was to gain full membership in the European Union.

The Revolution of Dignity demonstrated the will of Ukrainian society to continue integration to Europe despite the plans of the pro-Russian political forces, which at that time were in power in our state. However, further actions

proved the fact that nowadays the status of non-aligned state cannot be considered as the guarantee of security. The annexation of the Crimea, which contradicted to international law, and then proclamation of so-called Donetsk People`s Republic and Luhansk People`s Republic, immediately attracted attention of the world community. In these circumstances the inertial foreign policy strategies of the Federal Republic of Germany and the European Union proved to be incapable to confront the threats posed by the development of the Russo-Ukrainian conflict. The lack of a clear foreign policy strategy of the European Union in general and the Federal Republic of Germany in particular, and underestimation of Ukraine as a stable eastern border of the European Union, continue to prevent the successful implementation of the Eastern Partnership Program. The Ukrainian-German relations in the context of the EU`s Eastern policy require reconceptualization and qualitatively new content. First of all, it requires Germany`s support for reforms and eradication of corruption in Ukraine. The development of relations with our state should become the central task of the Eastern European policy of the Federal Republic of Germany in general and within the framework of the implementation of the EU`s Eastern Partnership Program in particular.

Keywords: *Federal Republic of Germany, Ukraine, European Union, European Neighbourhood Policy, Eastern Partnership.*

Після найбільшого за всю історію розширення 2004 р. особливого значення набув східний вимір зовнішньої політики Європейського Союзу. Ще на етапі підготовки до вступу країн Центрально-Східної Європи стало зрозуміло, що в найближчому майбутньому ЄС не матиме можливості приймати нових членів. Тому політичні еліти провідних держав-членів Євросоюзу вдалися до пошуків нових інструментів взаємодії із країнами, які опинилися поза межами розширення. Метою Євросоюзу було формування нової стратегії відносин з майбутніми сусідами ЄС. Результатом стала розробка Європейської політики сусідства (далі — ЄПС), яка з 2009 р. реалізується в форматі «Східного партнерства». Науковий і практичний інтерес до вивчення розвитку українсько-німецьких відносин у контексті східної політики ЄС посилюється роллю, яку відіграє Федеративна Республіка Німеччина в процесах поглиблення та розширення європейської інтеграції, а також їхнім провідним значенням у розбудові східного виміру зовнішньої політики Європейського Союзу. З огляду на це актуальним є дослідження зусиль представників німецької політичної еліти щодо реалізації ЄПС та «Східного партнерства». Дотепер важливість розбудови українсько-німецького партнерства в контексті східної політики Європейського Союзу недостатньо оцінювалася федеральними канцлерами та представниками парламентських політичних сил ФРН.

Натомість через перманентну політичну кризу та нестабільність економічної ситуації Україна традиційно залишалася досить ненадійним партнером для ФРН.

Важливими для розуміння функціонування сучасної східноєвропейської зовнішньополітичної стратегії ФРН як складової політики ЄС в Східній Європі є праці українських дослідників, присвячені ЄПС і «Східному партнерству». Змістовним доробком з означеного питання є монографія та статті Т. В. Сидорук. Авторка наголосила на компромісному характері ЄПС, який знайшов втілення у прагненнях України мати чіткіші євроінтеграційні перспективи та бажанні ЄС не зв'язувати себе подібними зобов'язаннями. Дослідниця акцентувала на визначальній ролі ФРН у здійсненні східної політики ЄС¹. На подібних позиціях стоїть і В. В. Халаджи, дисертаційне дослідження якої присвячене ролі та місцю України в ЄПС. Особливо важливим для України, за переконанням авторки, є «намір «Східного партнерства» відвернути увагу від тривалих дискусій, зосереджених на перспективах членства в ЄС, проте зосередити увагу на практичних можливостях щодо наближення до економічного, соціального та політичного середовища ЄС, надаючи при цьому достатньої гнучкості для отримання переваг від економічної співпраці в межах регіону»². Спробу дослідити вплив «Східного партнерства» на відносини ЄС зі Східною Європою та Південним Кавказом здійснила О.О. Добржанська. Слушним є твердження дослідниці про недостатню ефективність зазначеної програми, зумовлену «як недостатньо сильними інструментами впливу, неефективністю формування мотивації держав-учасниць Східного партнерства до здійснення реформ, незрозумілістю прагнення ЄС застосовувати єдину спільну політику до всіх шести країн з різним рівнем відносин з ЄС, так і недостатньою взаємодією між державами-партнерами ініціативи»³.

Серед німецьких науковців, які досліджують реалізацію Європейської політики сусідства та «Східне партнерство» ЄС, насамперед варто згадати публікації керівника із досліджень Східної Європи Німецького товариства зовнішньої політики Штефана Майстра⁴. Політолог дійшов висновку, що «без фундаментальних структурних реформ в Україні її теперішня залежність буде зберігатися. Позиція про Україну, яка мусить обирати між Росією та ЄС, у цьому контексті виявляється штучною дискусією, але Росії значно легше впливати на Україну. Тільки з внутрішніми реформами Україна може стати незалежною державою, якій не доведеться обирати між Європою та Росією, особливо в інтеграції у певних сферах з ЄС, та все-таки Україна зможе продовжувати підтримувати тісні відносини з Росією»⁵. Експерт з питань Східної Європи Фонду імені Генріха Бьоля Іріс Кемпе наголосила на тому, що Німеччині,

починаючи зі східної політики Брандта 1970 р. до східного розширення ЄС 2004 р. вдалося пов'язати воедино свої різноманітні стратегічні інтереси: з одного боку підтримувати хороші відносини з Кремлем, а з іншого — виступати адвокатом Східної Європи та водночас узгоджувати політику з європейськими та американськими союзними партнерами⁶. Політолог, колишній керівник Фонду імені Фрідріха Еберта Вінфрід Шнайдер-Детерс схарактеризував Україну як своєрідний тимчасовий «вакуум влади» між ЄС та Російською Федерацією. Дослідник обґрунтував твердження про необхідність створення Західною і Східною Європою спільної структури безпеки та зони вільної торгівлі, в якій Росія зможе посісти легітимне місце⁷.

Окремі аспекти обраної проблематики знайшли певне висвітлення і в російській історіографії. Зокрема, політолог В.А. Федорцев вважає роль ФРН ключовою в подальшому розвитку програми ЄС «Східне партнерство»⁸. За баченням дослідника, Німеччина включає Російську Федерацію до своєї концепції східноєвропейської політики саме з огляду на її роль у забезпеченні енергетичної безпеки⁹. С.В. Спиридонов вивчав роль німецької східної політики в трансформації системи європейської безпеки впродовж 2000–2013 рр. Програму ЄС «Східне партнерство» він вважає яскравим прикладом збігу інтересів Німеччини та ЄС у Східній Європі¹⁰. Актуальними є праці Є. Ю. Трещенкова, в яких детально проаналізовано політику сусідства Європейського Союзу щодо Республіки Білорусі, Республіки Молдови та України¹¹. Особливу цінність має виділення автором російського чинника в східному вимірі ЄПС. Основна проблема, яку вбачає дослідник у реалізації ЄПС, полягає у відмінності принципів побудови «стратегічного партнерства» ЄС з Росією та його взаємовідносин зі східними сусідами, що в підсумку призводить до значних обмежень у можливостях східних сусідів ЄС одночасно поглиблювати інтеграцію на європейському та пострадянському просторах¹². Щодо впливу Німеччини на еволюцію Європейської політики сусідства, Є.Ю. Трещенков акцентував на відмові в перспективах членства в ЄС для Молдови й України, а також на вимогах проведення глибоких структурних реформ до того, як з'являться можливості для обговорення європейських перспектив. Крім того, Німеччина, яка з різних причин підтримувала східний вимір зовнішньої політики ЄС, проте вказувала на необхідність співпраці з Росією в межах спільного закордоння¹³. Окремі аспекти формування нової «східної політики» Євросоюзу схарактеризував І. Н. Тарасов. На його думку, спільна зовнішня та безпекова політика країн ЄС розвивається надто повільно через суттєві розбіжності в баченні міжнародних проблем Євросоюзівським Заходом і Євросоюзівським Сходом¹⁴. Схожої думки дотримується П.А. Корзун, який най-

важливішою умовою успішної реалізації Євросоюзом політики сусідства вважає розробку ефективної схеми взаємовідносин із Росією¹⁵. Загалом програма ЄС «Східне партнерство» в російській історіографії традиційно трактується як серйозний виклик російській дипломатії у Східній Європі¹⁶. Показовою в цьому контексті є доповідь Інституту Європи РАН про вплив Вільнюського саміту 2013 р. на реалізацію програми «Східне партнерство». Особливий інтерес для нашого дослідження становлять матеріали, присвячені Україні, оскільки вони дозволяють скласти загальне уявлення щодо особливостей сприйняття російськими дослідниками подій Революції Гідності¹⁷. Отже, у працях українських та закордонних науковців лише побіжно окреслені питання, пов'язані з позицією ФРН щодо формування та реалізації Європейської політики сусідства та програми ЄС «Східне партнерство», роллю Німеччини у процесі її втілення в реальну політичну практику в Східній Європі.

Мета дослідження полягає у з'ясуванні ролі Федеративної Республіки Німеччина в реалізації «Європейської політики сусідства» та програми «Східне партнерство» ЄС щодо України. Нижня хронологічна межа обумовлена започаткуванням ЄПС 2004 р. Верхня хронологічна межа — 2019 р. — обрана з огляду на 10-річчя реалізації програми ЄС «Східне партнерство». Такі хронологічні рамки дозволяють оцінити проміжні результати цієї ініціативи.

Період урядування федерального канцлера Г. Шредера позначився підготовкою до масштабного східного розширення ЄС, а також розробкою та практичною реалізацією ЄПС, яка не передбачала входження країн «нової Східної Європи» до Євросоюзу. Однак головним завданням федерального уряду став пошук зовнішньополітичного балансу — способу, який, з одного боку, мав забезпечити інтеграцію країн Центрально-Східної Європи до Європейського Союзу, а, з іншого, — зменшити негативні наслідки впливу від прийняття нових членів. Концепцію ЄПС почали розробляти у 2002–2003 рр. Саме в цей час переговори про приєднання до Євросоюзу десяти нових членів, зокрема восьми держав Центрально-Східної Європи, вступили у вирішальну фазу, а, з іншого, Євросоюз вдався до пошуку нових інструментів взаємодії зі своїми східними сусідами, які опинилися поза межами розширення. Основою функціонування ЄПС став документ «Ширша Європа — сусідство: нові рамки відносин зі східними та південними сусідами», який було оприлюднено 11 березня 2003 р. У ньому зазначалося, що «обов'язок ЄС не тільки перед своїми громадянами та громадянами нових держав-членів, а й перед своїми нинішніми та майбутніми сусідами — забезпечити міцну соціальну згуртованість та економічний динамізм. ЄС повинен вжити заходів для сприяння регіональному та субрегіональному співробітництву

та інтеграції, які є необхідними умовами політичної стабільності, економічного розвитку, зменшення бідності та соціальної нерівності в їхньому спільному просторі»¹⁸.

Варто зазначити, що згадані положення концепції ЄПС загалом узгоджувались із завданнями східноєвропейської політики Німеччини, сформульованими міністром закордонних справ ФРН К. Кінкелем ще 21 червня 1994 р. під час зустрічі з послами країн-членів СНД:

- продовження сприяння політичним та економічним реформам;
- залучення держав регіону до співпраці з міжнародними організаціями;
- стабілізація ситуації в Україні шляхом економічної підтримки та політичного співробітництва;
- розв'язання наявних та недопущення нових регіональних та міжетнічних конфліктів;
- своєчасний прихід на перспективні регіональні ринки;
- інтенсифікація відносин у сферах культурної та інформаційної політики з метою задоволення «колосальних інформаційних потреб» громадян¹⁹.

1 травня 2004 р. відбулося найбільше розширення за всю історію Євросоюзу. Повноправними членами спільноти стали Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина, Словенія, Кіпр, Мальта, Естонія, Литва, Латвія. Паралельно з підготовкою до розширення Європейського Союзу на держави Центрально-Східної Європи здійснювалося запровадження Європейської політики сусідства, яка згодом трансформувалася в програму «Східне партнерство». Офіційна стратегія реалізації ЄПС була представлена 12 травня 2004 р. У документі, розробленому представниками Європейської Комісії, наголошувалося: завдання ЄПС полягає в тому, щоб поділитися перевагами розширення ЄС 2004 р. із сусідніми країнами шляхом зміцнення стабільності, безпеки та добробуту всіх, на кого поширюється її дія. Ця політика спрямована на те, щоб уникнути нових розподільчих ліній між розширеним Європейським Союзом та його сусідами, яким слід надати можливість долучитися до різних заходів ЄС шляхом посилення політичного, безпекового, економічного та культурного співробітництва²⁰. Маючи на меті організацію співпраці за багатьма стратегічно важливими для ЄС напрямками, ця ініціатива все ж таки не передбачала перспективи членства для країн, що опинилися поза межами східного розширення Європейського Союзу. Так, головними пунктами плану для України визначалися: підтримка демократичних виборів, посилення свободи слова, вступ до Світової Організації Торгівлі, ліквідація тарифних перешкод, підтримка податкової реформи та спрощення візового режиму²¹. Таким чином, ЄПС від самого початку стала своєрідною альтернативою подальшому розширенню Євросоюзу.

Водночас представники німецької політичної еліти тримали в полі зору події, яка відбувалася в Україні. Зокрема, 20 жовтня 2004 р. федеральний уряд оприлюднив доповідь під назвою «Україна після розширення ЄС на схід та напередодні президентських виборів». Наголошувалося, що після східного розширення Україна стала одним із найбільших сусідів Євросоюзу. Очікувалося, що результати виборів від 31 жовтня 2004 р. вплинуть на весь пострадянський простір. Особлива увага приділялася необхідності врегулювання конституційного конфлікту напередодні президентських виборів. Також федеральний уряд закликав Україну дотримуватися Статуту Ради Європи та забезпечити вільні й чесні вибори під міжнародним спостереженням ОБСЄ, Ради Європи та Європейського Союзу²².

«Помаранчева революція» дала шанс на перезавантаження відносин між ЄС та Україною. Зокрема, в лютому 2005 р. було підписано План дій Україна — Європейський Союз. Українсько-німецькі відносини також мали всі шанси вийти на новий рівень. Адже наприкінці 2005 р. в Німеччині відбулися чергові парламентські вибори, за підсумками яких було сформовано «велику коаліцію» за участю ХДС / ХСС та СДПН. Федеральним канцлером обрано лідера християнських демократів Ангелу Меркель. У коаліційній угоді, яка стала основою діяльності федерального уряду, окремо наголошувалося на бажанні підтримувати здійснення демократичних та економічних реформ в Україні, а також поглиблювати та зміцнювати відносини між ЄС та нашою державою: «Ми виступаємо за те, щоб Україна знайшла своє місце в Європі»²³. Перспективи членства в ЄС, як і участь України в ЄПС, не згадувалися. Натомість німецько-російським відносинам у програмному документі консерваторів і соціал-демократів приділялося значно більше уваги. Зокрема, декларувалося необхідність підтримувати стратегічне партнерство з Росією на двосторонньому рівні та на рівні відносин з Євросоюзом. Крім того, вказувалося на необхідність посилення підтримки модернізаційних процесів у цій країні в політичній, економічній та соціальній сферах. За словами розробників документа, Німеччина має особливий інтерес щодо успішності переходу Росії до стабільної демократії, розширення торгівлі та довгострокового енергетичного партнерства без односторонньої залежності від постачання з Росії вуглеводневої сировини²⁴.

Такі настанови свідчать про небажання «великої коаліції» на чолі з А. Меркель відмежовуватися від концепції східноєвропейської політики її попередників на посту федерального канцлера, а також прагнення враховувати інтереси Російської Федерації на пострадянському просторі. Тому перша урядова каденція федерального канцлера А. Меркель позначилася подальшою розбудовою торговельно-економічної співпраці між

Німеччиною та Росією, а також практичною реалізацією проекту газопроводу «Північний потік», що додатково завдав шкоди інтересам нашої держави, особливо зважаючи на розгортання українсько-російських «газових воєн» у 2005-2006 рр. Зокрема, вже на початку грудня 2005 р. А. Меркель, перебуваючи з офіційним візитом у Варшаві, підтвердила намір побудувати газопровід по дну Балтійського моря до 2010 р. Ще через кілька місяців стало відомо про те, що соціал-демократ Г. Шредер, який очолював «червоно-зелену» коаліцію у 1998–2005 рр., обійняв керівну посаду в консорціумі, відповідальному за побудову газопроводу. Водночас федеральний канцлер закликала РФ долучитися до Європейської енергетичної хартії, яка в майбутньому повинна була унеможливити монополію на енергетичному ринку Європи.

ЄПС побіжно згадувалася в «Білій книзі 2006 р. про політику безпеки Німеччини та майбутнє Бундесверу», оприлюдненій федеральним урядом 25 жовтня 2006 р. Вказувалося, що «пріоритетним завданням політики безпеки Німеччини є зміцнення європейської зони стабільності шляхом консолідації та розширення європейської інтеграції та проведення активної політики сусідства Європейського Союзу з державами Східної Європи, Південного Кавказу, Середньої Азії та Середземномор'я. Водночас важливо розвивати й поглиблювати міцне та стійке партнерство з безпеки з Росією»²⁵. Також документ декларував підтримку Німеччини у здійсненні політичних та економічних реформ в Україні²⁶.

Необхідно зазначити, що в той час основна увага країн-членів ЄС, включно з ФРН, зосереджувалася на необхідності розробки та проведення інституційної реформи Європейського Союзу. Цей факт унеможлилював процедуру визначення дати вступу нових членів до ЄС. Тому зазначений період ознаменувався підписанням Планів дій між ЄС та країнами-сусідами, а також упровадженням ЄПС. Активна робота над її удосконаленням упродовж 2006–2007 рр. призвела до появи концепції «Східного партнерства».

У першому півріччі 2007 р. ФРН головувала в структурах ЄС. Пріоритетним завданням на цей час було визначено реалізацію ЄПС у форматі «зближення через переплетення», що є прямим відсиланням до принципу «зміни через зближення» часів нової східної політики федерального канцлера В. Брандта. Завдяки зусиллям Німеччини удосконалити східний вимір зовнішньої політики Європейського Союзу з'явилася концепція «ЄПС плюс», яка мала посилити значення «європейських сусідів» — країн Східної Європи та Закавказзя — у порівнянні з «сусідами Європи», під якими розумілися країни Середземномор'я. Головною метою цього проекту було здійснення політики, яка мала запобігти формуванню безпекового вакууму на території, розташованій

між ЄС та Росією. Основним інструментом реалізації цієї ініціативи мали стати двосторонні або регіональні галузеві угоди за зразком моделі відносин між ЄС та Швейцарією. Особлива увага традиційно приділялась інтересам Росії у регіоні. Розробники вказували на необхідність «конструктивного» залучення цієї країни до проектів у рамках «ЄПС плюс»²⁷. Проте Європейська Комісія майже повністю відхилила німецьку ініціативу щодо посилення східного напрямку ЄПС, взявши до уваги лише окремі її аспекти.

Загально визнаною вадою ЄПС від самого початку була її надмірна універсальність. Однаковий підхід застосовувався як до східноєвропейських країн, так і до середземноморських сусідів ЄС (включно з країнами Африки). Однак на практиці учасники ЄПС мали різні проблеми, відмінні зовнішньополітичні цілі та відповідно протилежні очікування від цієї ініціативи. Наприклад, Україна прагнула здобуття чіткої перспективи майбутнього членства в ЄС, тоді як жодна з країн Африки теоретично не може претендувати на повноцінну участь у процесах європейської інтеграції. 2008 р. було оголошено про створення «Середземноморського союзу», який став першим регіональним акцентом у відносинах Євро-союзу зі своїми сусідами. Натомість програма «Східне партнерство» виявилася логічним продовженням тенденції регіоналізації.

Від самого початку «Східне партнерство» розвивалося з урахуванням інтересів Російської Федерації, на чому особливо наполягала Федеративна Республіка Німеччина. Росія не була учасником програми, але мала можливість долучатися до проектів, які безпосередньо стосувались її інтересів. Зокрема, ще на початку березня 2008 р. очільник МЗС ФРН Ф.-В. Штайнмаєр виступив із промовою, центральне місце в якій посідали проблеми розвитку східної політики ЄС. Політик наголосив, що ЄПС в жодному разі не повинна здійснюватися без урахування російських інтересів у Східній Європі. Також Ф.-В. Штайнмаєр вказав на необхідність розробки нової угоди про партнерство та співробітництво між Росією та ЄС²⁸. З огляду на це покажемо той факт, що 26 травня 2008 р. на Бухарестському саміті НАТО Ангела Меркель виступила проти надання Україні та Грузії перспектив для членства в НАТО. Через декілька місяців, 21 липня 2008 р. А. Меркель здійснила робочий візит до України. Під час переговорів з тодішнім українським Президентом В. Ющенком та Прем'єр-міністром Ю. Тимошенко канцлер підтвердила свою позицію щодо перспектив інтеграції України в ЄС і НАТО.

Програма «Східне партнерство», яку ініціювали Швеція та Польща, стала віддзеркаленням основ ЄПС. Насамперед вона була розрахована на розширення співпраці з шістьма пострадянськими країнами — Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Молдовою та Україною. В РФ

цей проект визначили як варіант вибудовування своєрідного «санітарного кордону» на західному кордоні РФ. Розробка ініціативи прискорилося після війни на Кавказі. Крім того, «Східне партнерство» мало на меті посилення енергетичної безпеки та стабілізацію ситуації на східних кордонах Євросоюзу, особливо у зв'язку з розгортанням українсько-російських «газових воєн». Загалом його фінансування мало складати 600 млн євро, тобто суму яку на рік отримує одна лише Туреччина. Установчий саміт «Східного партнерства» відбувся у Празі 7 травня 2009 р.

Головною метою «Східного партнерства» визначалося «створення необхідних умов для прискорення політичної асоціації та подальшої економічної інтеграції між Європейським Союзом та зацікавленими країнами-партнерами. Розвиток особливого східного виміру Європейської політики сусідства значно посилить політику ЄС щодо східних країн-партнерів. З цією метою «Східне партнерство» підтримуватиме здійснення країнами-партнерами політичних та соціально-економічних реформ і сприятиме зближенню з Європейським Союзом. Це слугує спільній відданості стабільності, безпеці та процвітанню Європейського Союзу, країн-партнерів та всього європейського континенту»²⁹. Від самого початку Київ не мав бажання долучатися до програми «Східне партнерство», оскільки метою зовнішньої політики нашої держави проголошувалося набуття повноправного членства у Європейському Союзі. Свідченням зацікавленості ФРН у розвитку українсько-німецької співпраці став візит 17 червня 2009 р. до Києва міністра закордонних справ ФРН Ф.-В. Штайнмайера та міністра закордонних справ Польщі Р. Сікорського. Обговорювалося питання, як Європейський Союз може посилити свої контакти з Києвом для стабілізації економічної ситуації в Україні. Західних політиків українські інтелектуали закликали безумовно підтримати європейський вибір України³⁰.

27 вересня 2009 р. за результатами чергових федеральних виборів Ангела Меркель отримала можливість відмовитися від коаліції з СДПН і утворити коаліцію з Вільною демократичною партією, яка традиційно наголошує на незадовільному стані дотримання прав людини в Російській Федерації. З огляду на запровадження 7 травня 2009 р. у Празі «Східного партнерства», в коаліційній угоді консерваторів і лібералів декларувалося співпраця з учасниками цієї програми на основі спільних цінностей³¹. Про перспективи розвитку українсько-німецьких відносин окремо не згадувалося, що можна пояснити загостренням політичної кризи, спричиненим протистоянням між президентом В. Ющенком та прем'єр-міністром Ю. Тимошенко.

Міністром закордонних справ ФРН став лідер вільних демократів Г. Вестервелле. Відповідно, змінилася риторика християнсько-лібераль-

ної коаліції щодо Росії. Більше уваги представники німецької політичної еліти почали акцентувати на необхідності дотримання прав людини, що відповідало суспільним настроям більшості громадян ФРН. Щоправда, відтоді Україні не обіцяли навіть віддаленої перспективи членства в ЄС. За баченням федерального канцлера, держави, які бажають приєднатися до Євросоюзу, насамперед повинні забезпечити достатню стабільність своїх зовнішньополітичних відносин. ЄС не має займатися виключно врегулюванням конфліктних ситуацій навколо своїх потенційних членів, тим більше, що такий досвід у нього вже є³². При цьому німці жартували, що Україна вступить до Євросоюзу після Туреччини, а Туреччина — ніколи. Розчарування Ангели Меркель Україною епохи президентства В. Ющенко було викликане перманентною кланово-олігархічною боротьбою за владу без вирішення стратегічних завдань реформ. Водночас встановилася певна особиста дружба між А. Меркель і українським прем'єр-міністром Ю. Тимошенко. За однією з версій, саме федеральний канцлер стимулювала Ю. Тимошенко підписати 14 січня 2009 р. газовий контракт, за який колишній прем'єр була засуджена до позбавлення волі.

Черговий крок до організації відносин ЄС зі східноєвропейськими сусідами було зроблено 24 травня 2010 р. в польському курортному містечку Сопоті, де обговорювалися питання умов реалізації спільних програм співробітництва. Було вирішено, щоб нові угоди розроблялися у двосторонньому форматі. Позиція парламентських політичних партій ФРН щодо підписання Угоди про асоціацію з Україною залишалася досить стриманою, адже більшість зусиль німецького уряду була спрямована на подолання кризового стану економіки Європейського Союзу. Так, під час офіційного візиту до Берліна 31 серпня 2010 р. Президент України В. Янукович говорив про те, що Україна стоїть «на порозі підписання Угоди про асоціацію», але Федеральний канцлер А. Меркель висловилася проти того, щоб «Україну ставили перед вибором» між Росією та ЄС³³.

Водночас варто зазначити, що впродовж 2011–2012 рр. представники урядових політичних кіл ФРН, не заперечуючи виконання Україною низки умов, необхідних для підписання Угоди про асоціацію, все ж таки висловлювали сумніви щодо можливості підписання цього документа. Наприклад, Федеральний канцлер А. Меркель наприкінці 2012 р. заявила: «Умов, що Угода про асоціацію може бути підписана, наразі немає, але ми перебуваємо в процесі. Коли справа доходить до нашої точки зору, ми готові її підписати, якщо будуть створені такі умови»³⁴. 11 грудня 2012 р. у Брюсселі відбулося засідання міністрів закордонних справ Європейського Союзу. Зрештою було вирішено продовжувати політичний діалог з Україною на всіх рівнях.

Актуальним у цьому контексті є позиційний документ експертної групи Німецького товариства зовнішньої політики «Зовнішня політика Німеччини та Східне партнерство». Він містить низку рекомендацій для федерального уряду щодо реалізації програми «Східного партнерства»: по-перше, для надання пріоритетного значення «Східному партнерству» в зовнішній політиці ЄС пропонувалося інтенсифікувати німецько-польську співпрацю; по-друге, експерти запропонували враховувати, що реформи з демократизації та становлення правової держави є метою, а не умовою для співпраці з державами, що переживають трансформаційний процес; по-третє, Німеччина та ЄС повинні прагнути до збалансованої, послідовної та стійкої співпраці з різними локальними, регіональними, економічними, політичними, науковими акторами та громадянським суспільством, а не фокусуватися виключно на керівній еліті; по-четверте, представники експертної групи запропонували включити країни «Східного партнерства» та Росію до зони вільної торгівлі, надаючи їм можливість для експорту власної продукції в ЄС; по-п'яте, пропонувалося прискорити лібералізацію візового режиму, що, на думку розробників документа, відповідало як політичним, так і економічним інтересам Німеччини та ЄС; по-шосте, експертна група рекомендувала федеральному уряду диференціювати південний і східний вимір Європейської політики сусідства відповідно до регіональних потреб і не розглядати їх комплексно; по-сьоме, ЄС повинен надати країнам «Східного партнерства» чітку перспективу вступу до спільноти, оскільки досвід попередніх розширень засвідчив, що перспектива вступу полегшує та прискорює процес реформ. Незрозуміла позиція ЄС у політиці розширення зумовлює появу в країнах «Східного партнерства» фрустрації через невідповідність конкретних пропозицій Євросоюзу їхнім очікуванням³⁵. Положення цього документа позиціюють чітке бачення ролі ФРН у реалізації програми ЄС «Східне партнерство» та її стратегію щодо розвитку українсько-німецьких відносин.

25 лютого 2013 р. відбувся 16-й саміт Україна — ЄС, на якому перед Україною було поставлено 19 умов, виконання яких необхідне для підписання Угоди про асоціацію. Однією з головних вимог було названо звільнення з ув'язнення Ю. Тимошенко. Крім того, наприкінці лютого голова Верховної Ради України Володимир Рибак зустрівся з Надзвичайним і Повноважним Послом ФРН в Україні Кристофом Вайлем. За його словами, підписання Угоди про асоціацію надасть важливого імпульсу процесу реформ в Україні та сприятиме розвитку ділових контактів. ФРН і Європейський Союз, сказав він, зацікавлені в підписанні цього важливого документа, зазначивши, що Україна і ЄС мають спільно здійснити відповідні кроки³⁶.

Федеративна Республіка Німеччина зі свого боку намагалася координувати виконання цих домовленостей. Так, 25 травня 2013 р. газета «Голос України» повідомила, що в Комітеті з питань закордонних справ Європарламенту відбулися слухання щодо ситуації в Україні та двосторонніх відносин. Голова комітету, депутат Європарламенту від Німеччини констатував, що Європейський парламент поділяє спільну мету — підписати в листопаді з Україною Угоду про асоціацію. Крім того, він нагадав, що ЄС визначив чіткі вимоги, які має виконати офіційний Київ для підписання угоди³⁷. У цьому контексті депутат Бундестагу, представник урядової коаліції Карл-Георг Вельманн в інтерв'ю для видання «Голос України» від 23 липня 2013 р. зазначив: «Шанси на підписання угоди останнім часом значно покращилися. Український парламент ухвалив велику кількість необхідних законів... Моя партія, коаліційний федеральний уряд кажуть: ми хочемо асоціації України з ЄС. Це бажана політична мета. Адже переговори щодо Угоди про асоціацію успішно завершені. Все вже висловлено та погоджено. Тепер залишилося тільки підписати й ратифікувати»³⁸.

1 липня 2013 р. Хорватія стала повноправним членом Європейського Союзу. Одночасно було накладено мораторій на подальше розширення спільноти щонайменше до 2025 р. Це загалом узгоджується з позицією ХДС / ХСС щодо періоду консолідації Європейського Союзу та обмеженості його можливостей у прийнятті нових членів. Водночас тривала підготовка до підписання угод про асоціацію ЄС з Грузією, Молдовою та Україною, до якої активно долучилися німецькі високопосадовці. Зокрема, 10–11 жовтня 2013 р. міністр закордонних справ ФРН Г. Вестервелле взяв участь у київській конференції «Східного партнерства», на якій обговорювалися актуальні питання українсько-німецьких відносин та європейської інтеграції України, насамперед у контексті підготовки до підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС під час Вільнюського саміту «Східного партнерства». Гідо Вестервелле позитивно оцінив досягнутий Україною прогрес у здійсненні внутрішніх реформ та підтвердив підтримку Німеччиною європейської інтеграції України, «успіх якої має важливе значення для всієї Європи». За підсумками круглого столу було підписано Спільну заяву, в якій зазначалося, що Угода є «ключовим інструментом модернізації України відповідно до європейської моделі, посилення спільних цінностей демократії та верховенства права, досягнення найвищих європейських стандартів життя українських громадян»³⁹.

Отже, у 2009–2013 рр. за часів християнсько-ліберальної коаліції помітнішим був проукраїнський курс лідера вільних демократів і міністра закордонних справ у цьому складі уряду А. Меркель — Гвідо Вестер-

велле. Однак йому також не вдалося перетворити Україну на системоутворюючий чинник східноєвропейської політики ФРН. Водночас зовнішньополітична проблематика не була ключовою в передвиборчій боротьбі. Провал ВДП на парламентських виборах змусив ХДС / ХСС повернутися до формату «великої коаліції» спільно з СДПН. Унаслідок цього А. Меркель довелося змиритися з курсом соціал-демократів щодо Росії, який не передбачає жорсткий розподіл сфер впливу в Східній Європі та на пострадянському просторі. Зокрема, в документі зазначалося наступне: «Росія є найбільшим і найважливішим сусідом Європейського Союзу. Сучасна, економічно сильна й демократична Росія відповідає як німецьким, так і європейським інтересам. Ми хочемо поширити партнерство з модернізації на інші сфери, щоб досягти соціального, політичного та економічного прогресу. Ми будемо відкрито говорити з російським керівництвом про різні ідеї партнерства з модернізації»⁴⁰. Також наголошувалося на прагненні ФРН використовувати та зміцнювати стратегічне значення Ради НАТО — Росія. Окремо вказувалося на те, що досягнення безпеки в Європі можливе лише за участі Росії, а не проти неї. Декларувалася необхідність спільних зусиль щодо врегулювання конфліктів, зокрема щодо питання Придністров'я⁴¹.

У коаліційній угоді «великої коаліції» консерваторів і соціал-демократів, сформованої за підсумками чергових парламентських виборів 2013 р., традиційно приділялася незначна увага ЄПС та «Східному партнерству». Лише зазначалося, що ЄПС зарекомендувала себе як засіб сприяння стабільності, демократії, верховенству закону та економічному розвитку в сусідніх регіонах. Найкращими інструментами «Східного партнерства» були названі угоди про асоціацію, вільну торгівлю та спрощення візового режиму⁴². Водночас федеральний канцлер А. Меркель виступала за підписання Угоди про асоціацію та зону вільної торгівлі між Україною та ЄС. США переконували А. Меркель у тому, що ні криза в зоні євро, ні системна криза самого Євросоюзу не є критеріями лідерства Німеччини в Європі, а саме відторгнення України від Росії є таким критерієм. Напередодні Вільнюського саміту «Східного партнерства» А. Меркель закликала Президента РФ В. Путіна відійти від моделі мислення «сферами впливу» та не розглядати європейську інтеграцію України як інструмент боротьби проти Росії. Німецька преса тоді багато писала про роздратування канцлера, викликане прагненням російської політики вирішувати стратегічні завдання окремо та наперекір усім європейським націям.

У цьому контексті позиція ФРН на Вільнюському саміті «Східне партнерство» виглядала надзвичайно суперечливою. 29 листопада 2013 р. Президент України В. Янукович відмовився підписувати Угоду про

асоціацію та зону вільної торгівлі з Євросоюзом. За результатами Вільнюського саміту А. Меркель особисто висловила українському Президенту розчарування такою позицією української владної верхівки. Проте в цей час основна увага Федерального канцлера А. Меркель була зосереджена на легітиматії коаліційного договору з соціал-демократами. 9 грудня 2013 р. в Берліні відбувся з'їзд ХДС щодо коаліції із соціал-демократами. Враховуючи ситуацію, федеральний Президент ФРН І. Гаук відмовився від поїздки на сочинську зимову олімпіаду. А вже 17 грудня 2013 р. Бундестаг обрав втретє поспіль А. Меркель федеральним канцлером.

На початку 2014 р. російська агресія на Донбасі виявилась значною загрозою європейській безпеці. Вичікувальна позиція ФРН у перші тижні «української кризи» засвідчила небажання однієї із надпотуг Європейського Союзу відмовлятися від модернізаційного партнерства та проекту «Великої Європи» від Атлантики до Владивостока. А. Меркель не дозволяла собі критикувати дії Росії на території України. Події, що відбувалися в Україні з кінця листопада 2013 р. до 20 лютого 2014 р., перебували в полі зору тодішнього глави МЗС ФРН Г. Вестервелле, якому залишалося перебувати останні дні на згаданій посаді. У грудні того року німецький високопосадовець, який упродовж 2009–2013 рр. намагався здійснювати проукраїнський курс, відвідав Євромайдан і запевнив, що «двері в Європу залишаються відкритими»⁴³. Він також застеріг українську владу від силового придушення протестів та закликав сторони, що протистоять, до політичного діалогу: «У Києві знають про те, що Європейський Союз і Рада Європи готові в цьому допомогти»⁴⁴.

6 березня 2014 р. в Брюсселі відбувся екстрений саміт ЄС, присвячений загостренню політичної кризи в Україні. Під час заходу обговорювалося прохання післяреволюційної української влади якомога швидше підписати Угоду про асоціацію та зону вільної торгівлі з Європейським Союзом. Представники західноєвропейських держав наполягали, що такий важливий документ не можна підписувати, доки в Україні не буде обрано нову владу, підтримка населенням якої ні в кого не викликатиме сумнівів. Таким чином, підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом стало важливим етапом у спробах врегулювати ситуацію в Україні політико-дипломатичним шляхом. Оскільки фактична українська влада, з метою стабілізації ситуації у державі, наполягала на швидкому укладенні Угоди, а західноєвропейські лідери вказували на необхідність обрання легітимного президента, підписання цього документа було розділене на дві частини — політичну та економічну. Перша частина, яка складається з Преамбули, Статті 1 та Розділів I, II та VII, була підписана 21 березня 2014 р. прем'єр-міністром України А. Яце-

нюком. З боку Євросоюзу її підписали Президент Ради ЄС Герман ван Ромпей, Президент Європейської комісії Жозе Мануел Баррозу і голови 28 держав, що входять у ЄС. Другу частину Угоди про асоціацію з Європейським Союзом 27 червня 2014 р. у Брюсселі підписав новообраний Президент України П. Порошенко. Вона включає Розділи III, IV, V, VI, додатки та протоколи⁴⁵.

26 березня 2015 р. Бундестаг ратифікував угоди про асоціацію з Україною, Грузією та Молдовою. А вже через два місяці, 21-22 травня в Ризі відбувся четвертий саміт «Східного партнерства». У підсумковій деларації учасники засудили анексію Криму Російською Федерацією. Вірменія та Білорусь відмовилися підписати підсумкову декларацію. Водночас було підписано меморандум, який передбачав виділення нашої державі чергового траншу макроекономічної допомоги на суму 1,8 мільярда євро. Також було прийнято рішення про скасування візового режиму для громадян України та Грузії, починаючи з 2016 р. Останній на сьогодні саміт «Східного партнерства» відбувся у Брюсселі 24 листопада 2017 р. Під час цієї зустрічі було затверджено так званих 20 ключових завдань Європейського Союзу до 2020 р. у сферах економіки, державного управління, посиленні взаємодії та розвитку суспільства. Підсумкова декларація не містила обіцянок щодо перспектив членства для України. Натомість зазначалося, що «учасники саміту вітають досягнення Східного партнерства на сьогоднішній день та посилення диференціації у двосторонніх відносинах між ЄС та кожною країною-партнером. Обсяг та глибина співпраці визначаються амбіціями та потребами ЄС і партнерів, а також темпами та якістю реформ»⁴⁶. Отже, політична й економічна стабілізація України та інших пострадянських країн, на які поширюється дія «Східного партнерства», виявилися для ЄС значно важливішим завданням, ніж визнання їхньої «європейської перспективи».

Наприкінці вересня 2017 р. в ФРН відбулися парламентські вибори, які виявилися справжнім «політичним землетрусом» для країни. Коаліційні переговори тривали майже упродовж шести місяців. Спочатку доволі високими були шанси на формування коаліції «Ямайка» за участі консерваторів, вільних демократів та «Зелених». Проте зрештою фракціям не вдалося дійти консенсусу щодо ключових питань, пов'язаних з внутрішньою та зовнішньою політикою Німеччини. 20 листопада 2017 р. очільник ВДП Крістіан Лінднер відмовився брати участь у подальших переговорах щодо коаліції. Своє рішення лідер вільних демократів пояснив суттєвими ідеологічними розбіжностями з фракціями ХДС / ХСС та «Союзом 90 / Зеленими». Водночас К. Лінднер заявив про те, що очолювана ним політична сила увійде до складу урядової коаліції лише за умови, що А. Меркель залишить пост федерального канцлера.

У цих умовах лідеру християнських демократів не залишалося нічого іншого, як звернутися до соціал-демократів, які були партнерами блоку ХДС / ХСС за «великою коаліцією» у 2005–2009 рр. та у 2013–2017 рр. Зрештою коаліційну угоду було підписано 12 березня 2018 р., а вже через два дні Ангелу Меркель вчетверте було переобрано федеральним канцлером. У документі, який став основою діяльності четвертого уряду А. Меркель, зазначається наступне: «Ми будемо підтримувати Україну у відновленні повної територіальної цілісності та зміцненні стабільності та соціального розвитку. Ми очікуємо та сприятимемо послідовному виконанню порядку денного реформ в Україні, зокрема боротьби із корупцією, з метою всебічної модернізації країни. Ми надаватимемо наші фінансові трансферти лише за жорстких умов. Німеччина готова зробити вагомий внесок у реконструкцію Донбасу, як тільки це стане можливим завдяки суттєвому прогресу в реалізації мінських домовленостей»⁴⁷. Отже, «велика коаліція» у складі ХДС / ХСС та СДПН задекларувала всебічну підтримку відновленню територіальної цілісності України, але за умови дотримання мінських домовленостей та продовження процесу реформ, насамперед у сфері боротьби з корупцією. Перспективи надання фінансової підтримки також залежать виключно від прогресу реформування.

Таким чином, ЄПС та програма «Східне партнерство» були спричинені своєрідною «втомою від розширення» Євросоюзу. Від самого початку їхньою метою проголошувалося посилення політичної та економічної інтеграції країн Східної Європи. У травні 2019 р. виповнилося десять років із початку реалізації «Східного партнерства». Найбільшим досягненням за час реалізації цієї програми стало підписання угод про асоціацію з Україною, Грузією та Молдовою. Проте Брюссель досі відмовляється визнавати перспективу членства країн-учасників «Східного партнерства». Відсутність чітких євроінтеграційних перспектив, зокрема для України, виявилася визнаною вадою цих проектів, а також додатково ускладнила їхню реалізацію. Водночас події, що минули після анексії Криму Російською Федерацією та розгортання російсько-українського збройного конфлікту на Донбасі, стали промовистим свідченням необхідності нагальної трансформації зовнішньополітичної стратегії Німеччини та Європейського Союзу щодо України. Інерційні зовнішньополітичні стратегії ФРН та ЄС виявились неспроможними повною мірою протистояти загрозам, спричиненим війною на Сході України. Саме відсутність чіткої зовнішньополітичної стратегії з боку Європейського Союзу й Федеративної Республіки Німеччина та недооцінка України як стабільного східного кордону Євросоюзу дотепер є неподоланими перешкодами на шляху до успішної реалізації програми «Східне партнерство». За весь

період існування возз'єднаної Німеччини жоден федеральний уряд не представив детальної програми взаємодії зі східноєвропейськими державами. Водночас безперервна необхідність Німеччини узгоджувати власну «східну» політику зі «східною» політикою Європейського Союзу також зіграла в цьому процесі далеко не останню роль. На наш погляд, східноєвропейська політика Німеччини та політична сфера українсько-німецьких відносин у контексті східної політики ЄС потребують концептуального переосмислення та якісно нового наповнення. Насамперед у рамках двосторонніх відносин йдеться про німецьку підтримку процесів реформування та подолання корупції в Україні. Саме розбудова партнерських зв'язків з нашою державою та посилення значення України як стабільного східного кордону ЄС повинні стати центральним завданням східноєвропейської політики Федеративної Республіки Німеччина загалом та в межах реалізації програми «Східне партнерство» ЄС зокрема.

¹ Сидорук Т. В. Політика сусідства Європейського Союзу у Східній Європі: модель інтеграції без членства. Львів: ПАІС, 2012. С. 253.

² Халаджи В. В. Європейська політика сусідства: роль та місце України. Київ: Науковий світ, 2012. С. 154.

³ Добржанська О. О. Ініціатива «Східне партнерство» в реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу: автореф. дис. ... канд. пол. наук: спец. 23.00.04 «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку». Чернівці, 2012. С. 15.

⁴ Meister S. Die Ukraine zwischen Russland und EU. *DGAPstandpunkt*. 2010. № 11. S. 1–4. Meister S. Deutsche Außenpolitik und Östliche Partnerschaft. Positionspapier der Expertengruppe Östliche Partnerschaft. *DGAPstandpunkt*. 2012. № 1. S. 1–4.

⁵ Meister S. Die Ukraine zwischen Russland und EU. *DGAPstandpunkt*. 2010. № 11. S. 4.

⁶ Kempe I. Die Europäische Nachbarschaftspolitik und Rolle Deutschlands. *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: GWV Fachverlage GmbH, 2007. S. 241–260.

⁷ Schneider-Deters W. Die Ukraine: Machtvakuum zwischen Russland und der Europäischen Union. Berlin: BWV Verlag, 2. Auflage, 2014. 649 s.

⁸ Федорцев В. А. Восточное направление европейской политики соседства: особенности становления и развития. *Проблемы национальной стратегии*. 2012. № 2 (11). С. 27–48; Федорцев В. А. Германское видение европейской «восточной политики» и роль ФРГ в «Восточном партнерстве». *Проблемы национальной стратегии*. № 3 (4). 2010. С. 22–32.

⁹ Федорцев В. А. Германское видение европейской «восточной политики» и роль ФРГ в «Восточном партнерстве». *Проблемы национальной стратегии*. № 3 (4). 2010. С. 29.

¹⁰ Спиридонов С. В. Роль «восточной политики» ФРГ в трансформации системы европейской безопасности (2000–2013 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.15 «История международных отношений и внешней политики». Москва, 2014. 24 с.

¹¹ Трещенков Е. Ю. От восточных соседей к восточным партнерам. Республика Беларусь, Республика Молдова и Украина в фокусе политики соседства Европейского

Союза (2002–2012). Спб: ООО «Свое издательство», 2013. 402 с.; Трещенков Е. Ю. Эволюция политики соседства Европейского Союза в отношении Беларуси, Молдовы и Украины (2003–2010 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.15 «История международных отношений и внешней политики». Спб., 2011. 25 с.

¹² Трещенков Е. Ю. От восточных соседей к восточным партнерам. Республика Беларусь, Республика Молдова и Украина в фокусе политики соседства Европейского Союза (2002–2012). Спб.: ООО «Свое издательство», 2013. С. 366.

¹³ Трещенков Е. Ю. От восточных соседей к восточным партнерам. Республика Беларусь, Республика Молдова и Украина в фокусе политики соседства Европейского Союза (2002–2012). Спб.: ООО «Свое издательство», 2013. С. 367.

¹⁴ Тарасов И. Н. Европейское единство: испытание востоком. *Международные процессы*. 2007. № 1. С. 70–81; Тарасов И. Н. Конструирование новой «восточной политики» Европейского Союза. *Полития*. 2008. № 2. С. 18–30.

¹⁵ Корзун П. А. Восточное направление «политики соседства» Европейского Союза: автореф. дис. ... канд. пол. наук: спец. 23.00.04 «Политические проблемы международных отношений, глобального и регионального развития». Москва, 2010. 25 с.

¹⁶ Грецкий И., Трещенков Е. Европейская политика соседства: нюансы восприятия в России. *Международные процессы*. Том 10. № 3 (30–31). Сентябрь–декабрь 2012. С. 124–133; Сергунин А. А. «Восточное партнерство»: вызов российской дипломатии в Восточной Европе. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия «Лингвистика и межкультурная коммуникация»*. 2010. № 1. С. 205–210.

¹⁷ Восточное партнёрство до и после Вильнюса. Москва: Ин-т Европы РАН, 2014. С. 20–35.

¹⁸ Größeres Europa — Nachbarschaft: Ein Neuer Rahmen für die Beziehungen der EU zu ihren östlichen und südlichen Nachbarn. *Mitteilung der Kommission an der Rat und das europäische Parlament*. Brüssel, den. 11.03.2003. S.3. URL: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_de.pdf

¹⁹ Schmidt S., Hellmann G., Wolf R. Handbuch zur deutschen Außenpolitik. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften / GWV Fachverlage GmbH, 2007. S. 456.

²⁰ Europäische Nachbarschaftspolitik. Strategiepapier. *Mitteilung der Kommission*. Brüssel, den. 12.05.2004. S. 3. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN>

²¹ Kempe I. Die Europäische Nachbarschaftspolitik und Rolle Deutschlands. *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen*. Wiesbaden: GWV Fachverlage GmbH, 2007. S. 235.

²² Antrag der Fraktionen SPD und Bündnis 90 / Die Grünen. Die Ukraine nach der EU-Osterweiterung und vor den Präsidentschaftswahlen am 31. Oktober 2004. Deutscher Bundestag. 15. Wahlperiode. Drucksache 15/3958. 20.10.2004. 3 s.

²³ Gemeinsam für Deutschland — mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 11.11.2005. Berlin, 2005. S. 134.

²⁴ Gemeinsam für Deutschland — mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 11.11.2005. Berlin, 2005. S. 134.

²⁵ Weißbuch 2006 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr. Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 2006. S. 10.

²⁶ Weißbuch 2006 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr. Bonn: Bundesministerium der Verteidigung, 2006. S. 59.

²⁷ Berlin entwickelt neue Nachbarschaftspolitik für die EU. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*. 02.07.07.2006. URL: <https://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/europaeische-union-berlin-entwickelt-neue-nachbarschaftspolitik-fuer-die-eu-1354215.html>

²⁸ «Auf dem Weg zu einer europäischen Ostpolitik». Rede von Bundesaußenminister Steinmeier anlässlich der Podiumsdiskussion bei der Willy-Brandt-Stiftung. *Auswärtiges Amt*. 04.03.2008. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/080304-bm-ostpolitik/219748>

²⁹ Gemeinsame Erklärung des Prager Gipfeltreffens zur Östlichen Partnerschaft. *Rat der Europäischen Union*. Brüssel, den. 07.05.2009. S. 6. URL: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/de/er/107638.pdf

³⁰ Звернення інтелектуалів, політиків та громадських діячів України до парламентів, урядів і народів світу. *Голос України*. 12 вересня 2009. № 171 (4671). С. 3.

³¹ Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP. 17 Legislaturperiode. Berlin, Oktober 2009. Berlin. 2009. S. 117.

³² Шпилев Д. А. Системная трансформация в интерпретации политического руководства Германии. Нижний Новгород: НИСОЦ, 2012. С. 106.

³³ Україні вигідна перемога партії Меркель на виборах у ФРН. *Корреспондент.net*. URL: <http://ua.korrespondent.net/dw/1598976-ukrayini-vidigna-peremoga-partiyyi-merkel-na-vivorah-u-frn>.

³⁴ Меркель вважає, що умов для підписання асоціації з Україною наразі немає. *Тиждень.ua*. URL: <http://tyzhden.ua/News/65054>.

³⁵ Meister S. Deutsche Außenpolitik und Östliche Partnerschaft. Positionspapier der Expertengruppe Östliche Partnerschaft. *DGAPstandpunkt*. 2012. № 1. S. 2–4.

³⁶ Укладення Угоди про асоціацію буде найкращим стимулом для України у здійсненні всеосяжних реформ. *Верховна Рада України. Офіційний веб-портал*. URL: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/73264.html>

³⁷ Депутати виступали позитивно чи не вперше за останні два роки. *Голос України*. 25 травня 2013. № 96 (5596). С. 13.

³⁸ Депутат Бундестагу Вельманн: «Членство України в ЄС можливе в недалекому майбутньому». *Голос України*. 23 липня 2013. № 134 (5634). С. 9.

³⁹ Спільна заява за підсумками круглого столу з обговорення стану готовності до підписання Угоди про асоціацію та поглиблену всеохоплюючу зону вільної торгівлі з ЄС, а також першочергових завдань на шляху Європейської інтеграції України. *Голос України*. 16 жовтня 2013. № 193 (5693). С. 2.

⁴⁰ Deutschlands Zukunft gestalten. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 18 Legislaturperiode. Berlin, 2013. S. 118.

⁴¹ Deutschlands Zukunft gestalten. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 18 Legislaturperiode. Berlin, 2013. S. 118.

⁴² Deutschlands Zukunft gestalten. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 18 Legislaturperiode. Berlin, 2013. S. 116.

⁴³ Westerwelle G. Tür nach Europa bleibt offen. Die Bundesregierung. URL: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/tuer-nach-europa-bleibt-offen-371786>

⁴⁴ «Репресії — це не шлях уперед для України, повинні бути реформи». Реакція за рубежем на останні події. *Голос України*. 12 грудня 2013. № 236 (5736). С. 11

⁴⁵ Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/984_011

⁴⁶ Gemeinsame Erklärung des Gipfeltreffens zur Östlichen Partnerschaft. *Rat der Europäischen Union*. Brüssel, den. 24.11.2017. S. 4. URL: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/691830/f28a1844639d7f1b2d2495c653e1f11/171124-joint-decl-brussels-data.pdf>

⁴⁷ Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19 Legislaturperiode. Berlin, 2018. S. 149.

REFERENCES

1. Antrag der Fraktionen SPD und Bündnis 90 / Die Grünen. Die Ukraine nach der EU-Osterweiterung und vor den Präsidentschaftswahlen am 31. Oktober 2004. (2004). *Deutscher Bundestag. 15. Wahlperiode. Drucksache 15/3958* [in German].

2. Auf dem Weg zu einer europäischen Ostpolitik. Rede von Bundesaußenminister Steinmeier anlässlich der Podiumsdiskussion bei der Willy-Brandt-Stiftung. *Auswärtiges Amt. 04.03.2008*. Retrieved from: <https://www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/080304-bm-ostpolitik/219748> [in German].

3. Berlin entwickelt neue Nachbarschaftspolitik für die EU. *Frankfurter Allgemeine Zeitung. 02.07.07.2006*. Retrieved from: <https://www.faz.net/aktuell/politik/europaeische-union/europaeische-union-berlin-entwickelt-neue-nachbarschaftspolitik-fuer-die-eu-1354215.html> [in German].

4. Deputat Bundestahu Velmann: Chlenstvo Ukrainy v YeS mozhlyve v nedalekomu maibutnomu. *Holos Ukrainy*, 23 lypnia 2013, 134 (5634), 9 [in Ukrainian].

5. Deputaty vystupaly pozytyvno chy ne vpershe za ostanni dva roky. *Holos Ukrainy*, 25 travnia 2013, 96 (5596), 13 [in Ukrainian].

6. Deutschlands Zukunft gestalten. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 18 Legislaturperiode (2013). Berlin [in German].

7. Dobrzanska, O. O. (2012). Initsiatyva Skhidne partnerstvo v realizatsii zovnishnoi polityky Yevropeiskoho Soiuзу. *Extended abstract of candidate's thesis*. Chernivtsi [in Ukrainian].

8. Ein neuer Aufbruch für Europa. Eine neue Dynamik für Deutschland. Ein neuer Zusammenhalt für unser Land. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. 19 Legislaturperiode. (2018). Berlin [in German].

9. Europäische Nachbarschaftspolitik. Strategiepapier. (2004). *Mitteilung der Kommission. Brüssel, den. 12.05.2004*. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/DE/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0373&from=EN> [in German].

10. Fedortsev, V. A. (2010). Hermanskoe vydenye evropeiskoi vostochnoi polytyky y rol FRH v Vostochnom partnerstve. *Problemy natsyonalnoi stratehyy*, 3 (4), 22–32 [in Russian].

11. Fedortsev, V. A. (2012). Vostochnoe napravlenye evropeiskoi polytyky sosedstva: osobennosty stanovleniya y razvytyia. *Problemy natsyonalnoi stratehyy*, 2 (11), 27–48 [in Russian].

12. Gemeinsame Erklärung des Prager Gipfeltreffens zur Östlichen Partnerschaft. (2009) *Rat der Europäischen Union. Brüssel, den. 07.05.2009*. Retrieved from: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/de/er/107638.pdf [in German].

13. Gemeinsame Erklärung des Gipfeltreffens zur Östlichen Partnerschaft. (2017) *Rat der Europäischen Union. Brüssel, den. 24.11.2017*. Retrieved from: <https://www.auswaertiges-amt.de/blob/691830/f28a1844639d7f1b2d2495c653e1f11/171124-joint-decl-brussels-data.pdf> [in German].

14. Gemeinsam für Deutschland — mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und SPD. (2005). Berlin [in German].

15. Größeres Europa — Nachbarschaft: Ein Neuer Rahmen für die Beziehungen der EU zu ihren östlichen und südlichen Nachbarn. (2003). *Mitteilung der Kommission an der Rat und*

das europäische Parlament. Brussel, den. 11.03.2003. Retrieved from: http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_de.pdf [in German].

16. Hretskiy, Y. & Treshchenkov, E. (2012). Evropeiskaia polytyka sosedstva: niuansy vospriyatiya v Rossyy. *Mezhdunarodnye protsessy. Vol. 10, 3 (30–31). Sentiabr-dekabr, 124–133* [in Russian].

17. Kempe, I., Jäger T., Höse A., & Oppermann K. (2007). Die Europäische Nachbarschaftspolitik und Rolle Deutschlands. *Deutsche Außenpolitik. Sicherheit, Wohlfahrt, Institutionen und Normen.* Wiesbaden: GWV Fachverlage GmbH [in German].

18. Khaladzy, V. V. (2012). *Yevropeiska polityka susidstva: rol ta mistse Ukrainy.* Kyiv: Naukovyi svit [in Ukrainian].

19. Korzun, P. A. (2010). Vostochnoe napravlenye polytyky sosedstva Evropeiskoho Soiuzu. *Extended abstract of candidate's thesis.* Moskva [in Russian].

20. Meister, S. (2012). Deutsche Außenpolitik und Östliche Partnerschaft. Positionspapier der Expertengruppe Östliche Partnerschaft. *DGAPstandpunkt, 1, 1–4* [in German].

21. Meister, S. (2010). Die Ukraine zwischen Russland und EU. *DGAPstandpunkt, 11, 1–4* [in German].

22. Merkel vvazhaie, shcho umov dlia pidpysannia asotsiatsii z Ukrainoiu narazi nemaie. *Tyzhden.ua.* Retrieved from: <http://tyzhden.ua/News/65054> [in Ukrainian].

23. Repesii — tse ne shliakh upered dlia Ukrainy, povynni buty reformy. Reaktsiia za rubezhem na ostanni podii. *Holos Ukrainy, 12 hrudnia 2013, 236 (5736), 11* [in Ukrainian].

24. Serhunyn, A. A. (2010). Vostochnoe partnerstvo: vyzov rossyiskoi dyplomaty v Vostochnoi Evrope. *Vestnyk Voronezhskoho hosudarstvennogo unyversyteta. Seryia Linyhvyistyka y mezhkulturaia kommunykatsiia, 1, 205–210* [in Russian].

25. Schmidt, S., Hellmann G., & Wolf R. (2007). *Handbuch zur deutschen Außenpolitik.* Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften / GWV Fachverlage GmbH [in German].

26. Schneider-Deters, W. (2014). *Die Ukraine: Machtvakuum zwischen Russland und der Europäischen Union.* Berlin: BWV Verlag, 2. Auflage [in German].

27. Spilna zaiava za pidsumkamy kruhloho stolu z obhovorennia stanu hotovnosti do pidpysannia Uhody pro asotsiatsiiu ta pohlyblenu vseokhopliiuchu zonu vilnoi torhivli z YeS, a takozh pershocherhovyykh zavdan na shliakhu Yevropeiskoi intehratsii Ukrainy. *Holos Ukrainy, 16 zhovtnia 2013, № 193 (5693), 2* [in Ukrainian].

28. Shpylev, D. A. (2012). *Systemnaia transformatsiia v ynterpretatsii polytycheskoho rukovodstva Hermany.* Nyzhnyi Novhorod: NYSOTs [in Russian].

29. Spyrudonov, S. V. (2014). Rol vostochnoi polytyky FRH v transformatsii systemy evropeiskoi bezopasnosti (2000–2013 hh.). *Extended abstract of candidate's thesis.* Moskva [in Russian].

30. Sydoruk, T. V. (2012). *Polityka susidstva Yevropeiskoho Soiuzu u Skhidnii Yevropi: model intehratsii bez chlenstva.* Lviv: PAIS [in Ukrainian].

31. Tarasov, Y. N. (2007). Evropeiskoe edynstvo: yspytanye vostoikom. *Mezhdunarodnye protsessy, 1, 70–81* [in Russian].

32. Tarasov, Y. N. (2008). Konstruyrovanye novoi vostochnoi polytyky Evropeiskoho Soiuzu. *Polytyia, 2, 18–30* [in Russian].

33. Treshchenkov, E. Yu. (2011). Evoliutsiia polytyky sosedstva Evropeiskoho Soiuzu v otnoshenii Belarusy, Moldovy y Ukrainy (2003–2010 hh.). *Extended abstract of candidate's thesis.* Sankt-Peterburg [in Russian].

34. Treshchenkov, E. Yu. (2013). *Ot vostochnykh sosedei k vostochnym partneram. Respublyka Belarus, Respublyka Moldova y Ukrainy v fokuse polytyky sosedstva Evropeiskoho Soiuzu (2002–2012).* Sankt-Peterburg: OOO Svoe yzdatelstvo [in Russian].

35. Uhoda pro asotsiatsiiu mizh Ukrainoiu, z odniiei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom, Yevropeiskym spivtovarystvom z atomnoi enerhii i yikhnyimi derzhavamy-chlenamy, z inshoi

storony vid 27.06.2014. *Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni veb-portal*. Retrieved from: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/984_011 [in Ukrainian].

36. Ukladennia Uhody pro asotsiatsiiu bude naikrashchym stymulom dlia Ukrainy u zdiisnenni vseosiaznykh reform. *Verkhovna Rada Ukrainy. Ofitsiyni veb-portal*. Retrieved from: <http://rada.gov.ua/news/Novyny/Povidomlennya/73264.html> [in Ukrainian].

37. Ukraini vyhidna peremoha partii Merkel na vyborakh u FRN. *Korrespondent.net*. Retrieved from: <http://ua.korrespondent.net/dw/1598976-ukrayini-vigidna-peremoga-partiyi-merkel-na-viborah-u-frn> [in Ukrainian].

38. Vostochnoe partnerstvo do y posle Vylniusa. (2014). Moskva: Yn-t Evropy RAN [in Russian].

39. Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP. 17 Legislaturperiode (2009). Berlin [in German].

40. Weißbuch 2006 zur Sicherheitspolitik Deutschlands und zur Zukunft der Bundeswehr. (2006). Bonn: Bundesministerium der Verteidigung [in German].

41. Westerwelle G. Tür nach Europa bleibt offen. *Die Bundesregierung*. Retrieved from: <https://www.bundesregierung.de/breg-de/suche/tuer-nach-europa-bleibt-offen-371786> [in German].

42. Zvernennia intelektualiv, politykiv ta hromadskykh diiachiv Ukrainy do parlamentiv, uriadiv i narodiv svitu. *Holos Ukrainy*, 12 veresnia 2009, 171 (4671), 3 [in Ukrainian].